

Розвиток творчої особистості як актуальна проблема методики викладання літератури

Олена Чайка,

аспірантка Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

У статті розглянуто основні теоретичні положення та практичні рекомендації сучасної методичної науки з проблеми розвитку творчої особистості.

Ключові слова: творча особистість, творча діяльність, творча активність, самостійна робота, продуктивне навчання, творчі завдання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні розроблено нову стратегію літературної освіти школярів України, реалізація якої потребує змін у підготовці вчителя світової літератури. Він повинен оволодіти не тільки новим змістом шкільних програм, а й новими технологіями освіти. А це, відповідно, сприятиме піднесенню рівня викладання світової літератури, всебічному, гармонійному розвитку творчого мислення учнів, виробленню навичок проведення самостійних досліджень, уміння дати будь-якому життєвому чи літературному явищу обґрунтовану власну оцінку.

На формування гуманістичного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання звертається увага у Законі України "Про освіту", державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття"), Концепції літературної освіти в 11-річній школі та Концепції гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах.

У зв'язку з цим особливого значення у сучасній освіті набуває проблема розвитку творчої особистості, важливими ознаками якої є самостійність в інтелектуально-творчій діяльності, здатність до самоорганізації і саморозвитку.

Актуальність статті обумовлюється необхідністю систематизації та обґрунтування істотних питань теорії

методики літератури, що допоможе майбутньому вчителю опанувати нові освітні технології, виробити персональну методику у викладанні літератури як мистецтва слова. Такі знання не повинні лежати непорушно. Вони мають цінність тоді, коли знаходять застосування у теорії та практиці навчання.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблема творчості у різних аспектах її дослідження постійно цікавить вчених, свідченням чого є наукові пошуки психологів, педагогів, методистів XIX—XX століть (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Матюшкін, М. Алексєєв, Д. Богоявленська, В. Моляко, К. Ушинський, В. Сухо-млинський, М. Махмутов, М. Скаткін, В. Онищук, Т. Бугайко і Ф. Бугайко, В. Голубков, Є. Жицький, М. Кудряшов, В. Маранцман, Н.Сафонова та ін.). Аналіз наукових досягнень у різних науках дає змогу стверджувати, що організація навчально-творчої діяльності є однією з назрілих проблем сучасної освіти і має стати джерелом інноваційних освітніх процесів.

В останні десятиліття XX — на початку XXI століть особливої актуальності набуває питання розвитку творчої особистості. Окремі аспекти цієї проблеми частково розглядали О. Бандура, Н. Волошина, О. Ісаєва, О. Мазуркевич, В. Маранцман, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Г. Токмань та ін. Дослідження сучасних вчених-методистів заслуговують на ретельне вивчення та узагальнення.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати та обґрунтувати основні теоретичні положення та практичні рекомендації сучасної методичної науки з проблеми розвитку творчої особистості учня.

Виклад основного матеріалу. Реформування освіти вимагає нових підходів до навчання. Як свідчать наукові дослідження, учнів та студентів потрібно чити творчо працювати, самостійно мислити, народжувати оригінальні ідеї, приймати нестандартні рішення, оскільки творча особистість значно краще адаптується до соціальних, побутових та виробничих умов, ефективно їх використовує, удосконалює, змінює.

Учені відзначають, що творчою особистістю вважається та людина, яка володіє високим рівнем знань, прагне до чогось нового, оригінального. Для такої людини творча діяльність є необхідною умовою існування, а притаманні їй творчі здібності є запорукою успішної творчої діяльності.

Аналіз методичної спадщини, класичних праць з методики викладання літератури доводить, що питання творчості, особливостей творчої діяльності, розвитку творчої особистості та формування творчих здібностей суб'єкта пізнавальної діяльності залишається одним із найактуальніших.

Вчені минулих століть визнавали творчу діяльність учнів за важливий компонент загальної системи викладання літератури, проте зміст терміна "творчість" не був чітко визначений у їхніх працях.

Вагомий внесок щодо розвитку творчої активності школярів у період 60—70-тих років ХХ століття зробили Т. Бугайко і Ф. Бугайко, В. Голубков, Г. Гуківський, М. Рибникова та інші. Вчені-методисти розробляли питання ефективних способів викладання літератури з метою активізації діяльності й розвитку самостійності учнів, однак проблеми формування творчих здібностей особистості як передумови продуктивної діяльності не було приділено уваги.

Ефективні шляхи розв'язання питання розвитку творчої особистості у процесі вивчення літератури представлені у працях багатьох учених сучасності — О. Бандури, Н. Волошиної, О. Куцевол, В. Маранцмана, Л. Мірошніченко, Є. Пасічника, Б. Степанишина, Г. Токмань, В. Цимбалюка та ін.

Сучасні методисти вважають, що навчання — процес творчий, у якому учні повинні бути активними учасниками пізнання, суб'єктами власної діяльності. Вивчення літератури розглядається науковцями не як самоціль, а як засіб виховання і розвитку школярів. Реалізація зазначених положень можлива за умови використання активних методів і прийомів навчання (евристичного, дослідницького, само-стійної роботи, проблемності у навчанні), творчих завдань, навчальних занять нових видів, позакласної роботи тощо.

На значення системної організації творчої учнівської діяльності на уроках літератури вказують Н. Волошина, Є. Пасічник, Б. Степанишин та ін. Науковці доводять, що за допомогою використання завдань підвищеної складності, завдань для індивідуалізованої літературно-творчої роботи можна стимулювати творчу діяльність та літературну обдарованість учнів [5; 6; 8]. Так, Н. Волошина слушно зазначає, що "завдання, які ставить учитель, повинні вимагати творчого підходу до їх розв'язання, систематизації вмінь та навичок, що стимулюють активність школяра: створення умов для творчої діяльності; використання пошукових, тестових завдань, які виявляють ознаки самостійності учнів, творчої активності" [5, с. 8].

Особливе місце серед них займають завдання творчого рівня. Зокрема Г. Токмань звертає увагу на те, що на уроках слід підтримувати атмосферу схвалення і сприяння власній учнівській творчості. "Учні виявляють її у формі вірша, новели, етюд, сторінки зі щоденника, невідправленого листа" [9, с. 60]. Розвиток творчої уяви, на думку методиста, стане ґрунтом для його сходження на новий рівень розуміння художньої літератури.

Такі вчені, як О. Ісаєва, Ж. Клименко, О. Куцевол, В. Маранцман, Л. Мірошніченко та інші підкреслюють, що активне сприйняття та інтерпретація творів художньої літератури може відбуватися лише в умовах творчої природи уроку літератури. Її реалізація забезпечується пріоритетністю застосування методів евристичної бесіди, творчого читання, дослідницького і репродуктивно-творчого, різноманітних видів і форм пізнавальної активності школярів, що гармонізують інтелектуальну й практичну сфери навчальної діяльності [1; 3; 4].

Методист Н. Волошина ефективним способом формування і розвитку творчої навчальної діяльності вважає нові види (форми) занять. "Серед них — лекції, семінарські заняття, учнівські конференції, співбесіди, диспути, практикуми, консультації, конкурси на кращий учнівський твір тощо" [5, с. 56]. З метою розвитку ініціативи, самодіяльності і творчих здібностей школярів науковець надає великого значення позакласній роботі, яка допомагає залучати учнів до різних видів мистецтва — музики, живопису, театру, кіно тощо [5].

Опрацьовуючи питання способів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, що сприяють розвитку активності та творчої самостійності школярів у процесі вивчення літератури, Є. Пасічник звертає увагу на проблемність у навчанні, комунікативно-творчу учнівську діяльність, різноманітні завдання, позакласну роботу [6]. Майже на ті ж самі способи вказує і Б. Степанишин: проблемні методи навчання, літературні ігри, творчі роботи тощо [7].

На вагому роль продуктивних видів діяльності у формуванні творчих здібностей та розвитку пізнавальної активності школярів вказують такі дослідники, як О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Мірошніченко, С. Мірошник та інші. У методичному доробку науковців серед творчих завдань пропонуються проблемні й евристичні запитання, практичні вправи на розвиток уяви та асоціативного мислення, різні за жанрами творчі роботи. Вчені-методисти зазначають, що організація навчально-творчої діяльності учнів з літератури характеризується гармонійним поєднанням логічних та евристичних процедур, тому потребує:

— розвитку асоціативного мислення, художньо-образних уявлень учнів, урахування їхнього життєвого і навчального досвіду як важливих чинників розвитку творчої активності;

— формування критичного мислення і здатності школярів вивчати світову літературу в її взаємозв'язку з національною;

— художньо-творчого і комунікативного розвитку учнів з урахуванням естетичної й діалогічної природи уроку літератури;

— реалізації основних напрямів творчого само-зростання учнів і засобів педагогічного керування читацькою діяльністю [1; 4].

Ще одним із дієвих засобів розвитку творчої особистості під час вивчення літератури, на думку науковців (О. Бандура, Н. Волошина, В. Золотникова,

О. Мазуркевич, Б. Степанишин та ін.), є самостійна робота [2; 5; 7].

Так, О. Мазуркевич твердить, що "самостійна робота над текстом художнього твору... є найперша, вихідна позиція активізації навчально-виховного процесу, забезпечення всеохоплюючої творчої діяльності учнів на уроках літератури..., спрямованих на глибоке вивчення художніх творів у зв'язку з життям" [2, с. 115]. Глибше проникнення у зміст і форму літературного твору, у світ його літературних образів зароджує творчі поривання в мисленні учнів, стимулює їхню творчу активність, виробляє певні позиції, готує до самостійного життя.

В. Золотникова наголошує, що самостійна робота школярів над літературним твором збуджує їхні особистісні творчі можливості та інтереси. Творчо обдарований учень найбільш виявляє себе під час читання та аналізу художнього твору. Він нестандартно мислить, висловлюється, бачить у творі те, чого інші не бачать. Дуже важливо, на думку О. Бандури, щоб у школярів було достатньо сформоване вміння "бачити" у художньому тексті деталі, сполучати їх у широкую картину певного життєвого явища чи факту [5].

Досить ґрунтовно питання взаємозв'язку творчої й самостійної діяльності учнів розкривається у працях Б. Степанишина [7; 8]. Вчений зауважує, що "самостійна робота прищеплює учням необхідні практичні вміння й навички розумової праці в галузі гуманітарних наук і мистецтва слова..., сприяє формуванню творчої активності, бо при її застосуванні учень стає не лише об'єктом, а й суб'єктом, співтворцем навчання й виховання" [7, с. 12]. У посібнику "Викладання української літератури в школі" методист визначає три рівні розвитку самостійності школярів: самостійно-репродуктивний, репродуктивно-критичний, критично-творчий. Розкриваючи сутність останнього, він вказує на вміння школяра "творчо застосовувати здобуті знання, вміння і навички, тобто створювати щось якісно нове" [8, с. 141].

Вітчизняний вчений-методист Н. Волошина переконливо доводить, що на уроках літератури необхідно організовувати таку самостійну діяльність, у процесі якої учні заглиблюватимуться в атмосферу творчого пошуку. "В неї можуть входити такі види роботи, як добір літературного матеріалу для розкриття проблеми; з'ясування ролі художніх деталей, влучно використаних письменником; роздуми над психологічною характеристикою героя; виявлення авторських оцінок зображуваного у творі; розкриття ролі підтексту у змалюванні характеру героя, подій" [5, с. 8]. Учитель, на її думку, має наперед передбачити всю систему цієї роботи.

У методичній спадщині науковця також наголошується на важливій ролі вчителя-словесника у розвитку творчої особистості школяра. Н. Волошина стверджує, що вчитель має бути не диктатором, а ор-

ганізатором, консультантом і помічником у усіх видах діяльності, щоб підтримати творчі починання школярів, їхню добровільність і самостійність; він повинен не вимагати накопичення знань та вмінь, а постійно збагачувати учнів творчим досвідом, формувати у них механізм самоорганізації та саморозвитку; також педагог має підтримувати атмосферу творчості на уроці, не нав'язуючи своїх думок, шануючи судження учнів, зароджувати впевненість своїх вихованців у власних творчих можливостях [5].

На думку більшості науковців, щоб виховати справжню творчу особистість, педагог і сам повинен уміти творити, адже творчість розвивається через творчість. Творчість є основою формування педагогічної талановитості вчителя. Виховання справжнього творчого вчителя має починатися ще у вищому навчальному закладі.

Висновок. У результаті аналізу наукових джерел з проблеми розвитку творчої особистості у сучасній методичній науці ми дійшли висновку про її актуальність та особливу необхідність подальшої розробки даного питання в умовах вивчення університетського курсу методики викладання світової літератури. Недостатня розробленість проблеми зумовлює доцільність створення методичної системи розвитку творчої самостійності студента у процесі фахової підготовки, що має бути побудована з урахуванням основних теоретичних положень, напрацьованих методичною наукою.

Література

1. Ісаєва О. О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : [монографія] / О. О. Ісаєва. — К., 2003. — 380 с.
2. Мазуркевич О. Р. Метод і творчість. Удосконалення методів вивчення художньої літератури в процесі розвитку і творчого застосування / О. Р. Мазуркевич. — К. : Рад. школа, 1973. — 255 с.
3. Методика преподавания литературы : [учебн. для студ. педвузов / под ред. О. Ю. Богдановой, В. Г. Маранцмана]. — В 2 ч. — М. : Просвещение, ВЛАДОС, 1994. — Ч. 1. — 288 с., Ч. 2. — 288 с.
4. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах : [підручник] / Л. Ф. Мірошниченко. — К. : УДПУ, 1994. — С. 129 — 131.
5. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / [Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, О. А. Гальонка та ін.] ; за ред. Н. Й. Волошиної. — К. : Ленвіт, 2002. — 344 с.
6. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах / Є. А. Пасічник. — К. : Ленвіт, 2000. — 384 с.
7. Степанишин Б. І. Література — вчитель — учень (Самостійне вивчення учнями літератури) : [посібник для вчителя] / Б. І. Степанишин. — К. : Освіта, 1993. — 240 с.
8. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі : [методичний посібник] / Б. І. Степанишин. — К. : Проза, 1995. — 254 с.
9. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : [підручник] / Г. Л. Токмань. — К. : ВЦ "Академія", 2012. — 312 с.

Чайка Елена. Развитие творческой личности как актуальная проблема методики преподавания литературы

В статье рассмотрены основные теоретические положения и практические рекомендации современной методической науки по проблеме развития творческой личности.

Ключевые слова: творческая личность, творческая деятельность, творческая активность, самостоятельная работа, продуктивное обучение, творческие задания.

Chayka Elena. The development of the creative personality as an actual problem of methods of teaching literature

The article focuses on the basic theoretical principles and practical recommendations of modern methodical science in the problem of the creative personality.

Key words: creative personality, creative activity, selfactivity work, productive teaching, creative tasks.